

Maszynopis artykułu zamieszczonego w *Studia Methodologica*, Wipusk 17, Ternopil 2006, s. 4-9.

Józef Kossecki
Warszawa

ZNACZENIE RELACJI PRAWDY DO IDEOLOGII DLA SPOŁECZNYCH PROCESÓW POZNAWCZYCH

Podstawowe znaczenie dla społecznych procesów poznawczych ma stosunek prawdy do ideologii. W języku socjocybernetyki określamy to jako stosunek **norm poznawczych** do **norm ideologicznych**. Chodzi przy tym o to, czy w hierarchii wartości społecznych normy poznawcze górują nad ideologicznymi, czy też odwrotnie. Jeżeli w sferze nauki, normy poznawcze dominują nad ideologicznymi - to przyjmowane w niej aksjomaty mają pewien związek z empirią, jeżeli zaś normy ideologiczne dominują nad poznawczymi, to aksjomaty nie muszą mieć związku z empirią.

Podstawę społecznych procesów poznawania rzeczywistości stanowią **normy poznawcze**, które określają to, co jest i należą do kategorii prawdy, natomiast **normy ideologiczne** określają jak być powinno i należą do kategorii dobra (dobro celowe), należą one - według klasyfikacji socjocybernetycznej - do grupy norm decyzyjnych. Często jednak, w społecznych procesach poznania rzeczywistości, mylone są normy ideologiczne z poznawczymi. Wynika to ze znanej tendencji psychologicznej polegającej na tym, że to, co zgodne z ideologią uważa się za obiektywną rzeczywistość.

Podstawę procesów sterowania społecznego stanowią normy decyzyjne - przede wszystkim etyczne i prawne. Jednak procesy decyzyjne odbywają się w oparciu o rozpoznanie rzeczywistości, a więc o normy poznawcze lub ideologiczne.

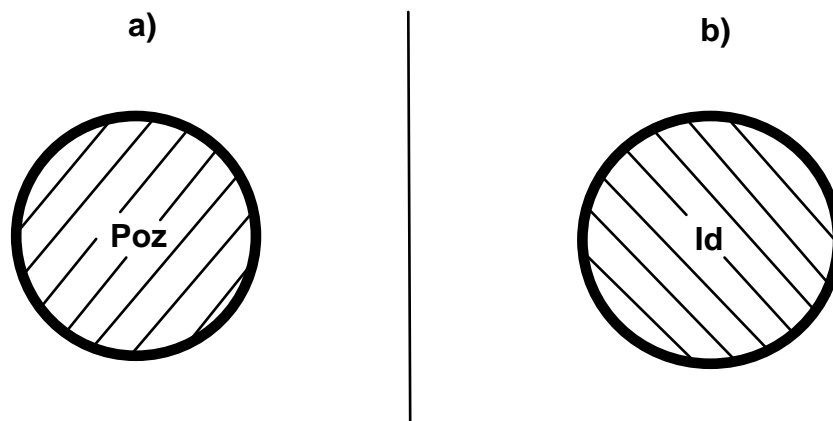
W procesach sterowania społecznego na płaszczyźnie państwowej chodzi o to, czy mamy **państwo prawdy** - w którym obiektywna prawda jest większą wartością niż ideologia, czy też **państwo ideologii** - w którym ideologia jest ważniejsza niż obiektywna prawda.

Możemy tu wyróżnić siedem następujących możliwości:

1. Pierwsza możliwość to system, w którym sterowanie społeczne oparte jest **wyłącznie na ideologii** i nie ma w nim miejsca na naukę i dochodzenie do prawdy obiektywnej, od ideologii niezależnej, oraz oparte o nią procesy sterowania. Schematycznie system taki przedstawiony jest na rysunku 1 b).

System tego rodzaju funkcjonował w niektórych społeczeństwach pierwotnych, których życie było podporządkowane różnego rodzaju ideologiom opartym na magii. Głównymi organizatorami życia tych społeczeństw byli

szamani. Za prawdę uznawano w nich to, co mówili szamani, wierząc w różnego rodzaju legendy i baśnie, traktowane jako rzeczywistość.

Rys. 1. Relacje między normami poznawczymi i ideologicznymi w systemie sterowania społecznego: a) opartym na wyłączeniu norm poznawczych, b) opartym na wyłączeniu norm ideologicznych.

2. Druga możliwość to system, w którym sterowanie społeczne oparte jest **wyłącznie na normach poznawczych** i dochodzenie do prawdy obiektywnej, od ideologii niezależnej. Nie ma w nim miejsca na ideologię i związaną z nią indoktrynację zakłócającą procesy poznawcze. Schematycznie system taki przedstawiony jest na rysunku 1 a).

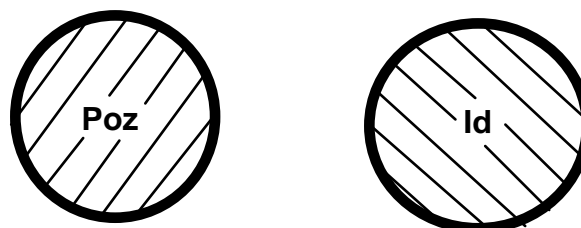
System tego rodzaju funkcjonuje np. w niektórych społecznościach naukowców, dla których dochodzenie do prawdy obiektywnej jest zasadniczym celem działania. Nie znamy przykładu by system taki funkcjonował w skali całego państwa, zaś w historii, najwięcej jego elementów występowało w starożytnej Grecji, w okresie rozkwitu cywilizacji ateńskiej.

3. Trzecia możliwość to system, w którym mamy do czynienia z rozłącznością norm poznawczych i norm ideologicznych. Inaczej mówiąc zbiory norm poznawczych i norm ideologicznych stanowią alternatywę rozłączną. Oznaczać to może w praktyce, że oderwana od rzeczywistości ideologia funkcjonuje w sferze życia publicznego (państwowego), zaś poznawanie obiektywnej rzeczywistości funkcjonuje w sferze życia prywatnego, do którego państwo się nie miesza. Albo też może być odwrotnie: życie publiczne opiera się na sprawnie funkcjonujących procesach rozpoznania rzeczywistości, zaś w życiu prywatnym ludzie uznają jakieś normy ideologiczne, które nie mają wpływu na życie publiczne. Schematycznie system taki przedstawiony jest na rysunku 2.

Nie znamy przykładów czystych tego rodzaju systemów.

Przykładem zbliżonym do pierwszego z wymienionych wyżej przypadków, może być społeczeństwo polskie w okresie stalinowskim. W sferze życia publicznego funkcjonowała ideologia, która coraz bardziej odrywała się od rzeczywistości, zaś w życiu prywatnym ludzie szukali na własną rękę

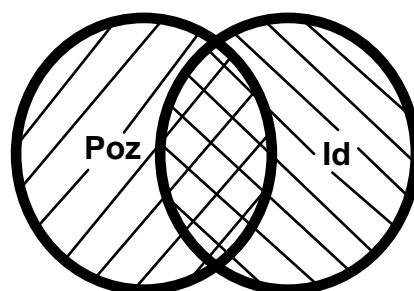
prawdy, czego dowodem było np. słuchanie audycji zachodnich rozgłośni radiowych, z Radiem Wolna Europa na czele.

Rys. 2. Relacje między normami poznawczymi i ideologicznymi w systemie sterowania społecznego opartym na rozłącności tych norm

Z kolei przykładem zbliżonym do drugiego z wymienionych wyżej przypadków, może być współczesne społeczeństwo USA, w którym występuje ścisły rozdział wszelkiej ideologii - zwłaszcza religii - od życia państwowego, które funkcjonuje w oparciu o dobrze zorganizowane procesy rozpoznawania obiektywnej rzeczywistości (zarówno naukowe, jak i administracyjno-państwowe), zaś w życiu prywatnym ludzie mają swobodę uznawania dowolnych ideologii, a zwłaszcza religii, pod warunkiem jednak, że nie będą się starać narzucać jej w życiu publicznym innym ludziom, czy tym bardziej państwu.

4. Czwarta możliwość to system, w którym mamy do czynienia z koniunkcją norm poznawczych i norm ideologicznych. Oba wymienione rodzaje norm stanowią alternatywę nierozłączną, a ich koniunkcja odgrywa bardzo istotną rolę. Schematycznie system taki przedstawiony jest na rysunku 3.

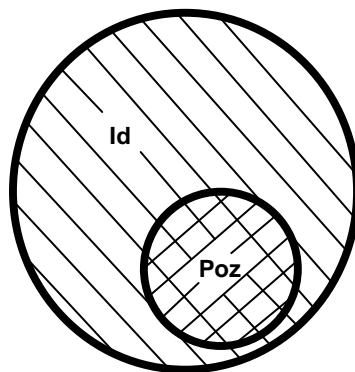
Rys. 3. Relacje między normami poznawczymi i ideologicznymi w systemie sterowania społecznego opartym na koniunkcji tych norm

Istnieje tu pewna sfera życia społecznego - zarówno publicznego jak i prywatnego, w której funkcjonują procesy poznawania obiektywnej rzeczywistości, w wyniku których powstają pewne normy poznawcze nie podporządkowane ideologii; istnieje też sfera życia społecznego, w której funkcjonują normy ideologiczne, nie oparte na normach poznawczych; równocześnie jednak istnieje pewna sfera życia społecznego, w której

funkcjonują normy ideologiczne oparte na rozpoznaniu obiektywnej rzeczywistości.

Tego rodzaju system funkcjonuje np. w Kościele katolickim. Część wiedzy religijnej jest oparta na rozpoznaniu naukowym, część tylko na wierze, a ponadto wiele instytucji kościelnych (np. uczelnie katolickie) zajmuje się czystymi badaniami naukowymi nie związanymi bezpośrednio z religią.

5. Piąta możliwość to system oparty na dominacji norm ideologicznych nad poznawczymi. W tym systemie całość życia społecznego - zarówno publicznego jak i prywatnego, jest podporządkowana ideologii, zaś rozpoznanie obiektywnej rzeczywistości dotyczy tylko pewnych dziedzin życia i nie może być sprzeczne z normami ideologicznymi. Schematycznie system taki przedstawiony jest na rysunku 4.

Rys. 4. Relacje między normami poznawczymi i ideologicznymi w systemie sterowania społecznego opartym na dominacji norm ideologicznych

Przykładem tego rodzaju systemu mogą być cywilizacje sakralne - tzn. we wszystkich kategoriach bytu ukształtowane przez religię. W odległej starożytności prawdopodobnie wszystkie rozwinięte cywilizacje miały taki charakter. Współcześnie istnieją już tylko trzy: bramińska, tybetańska i żydowska w tradycyjnej formie.

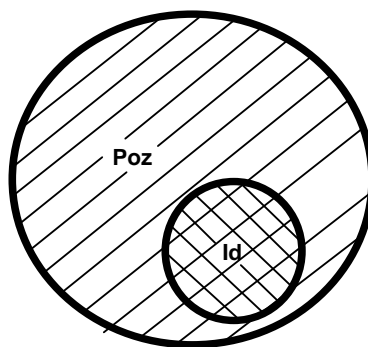
W hierarchii wartości *cywilizacji sakralnych* ideologia (normy ideologiczne) stoi wyżej niż prawda (normy poznawcze), co oznacza, że normy poznawcze (prawda) są podporządkowane normom ideologicznym, zaś ideologia nie musi być oparta na prawdzie obiektywnej; inaczej mówiąc normy poznawcze w cywilizacjach sakralnych, to tylko część norm ideologicznych.

Chociaż we współczesnych społecznościach – zarówno tybetańskiej, żydowskiej jak i hinduskiej - funkcjonują mieszane systemy sterowania społecznego, jednak wiele elementów klasycznych sakralnych cywilizacji tych narodów ocalało. W życiu naukowym przejawia się to np. traktowaniem aksjomatów w taki sposób, jakby były dogmatami religijnymi lub ideologicznymi, zaś opartych na tych aksjomatach teorii naukowych w taki sposób jakby to były systemy ideologiczne czy religijne. Widoczna jest też w życiu wymienionych narodów, silna tendencja do ideologizacji całego życia

społecznego. W Indiach przejawia się to walkami na tle religijnym, szczególnie ostrymi między ludnością hinduską i muzułmańską. Natomiast w Izraelu, w dążeniu do dominacji ideologii syjonistycznej nad życiem tego państwa.

Próbie ideologizacji życia społecznego w czystej formie można było zaobserwować w 2004 r. w Strefie Gazy, gdy premier Izraela Ariel Szaron, licząc się z realiami (politycznymi i demograficznymi), podjął decyzję o usunięciu osiedli żydowskich osadników z tej strefy, osadnicy ci zaczęli przygotowywać się do stawiania oporu własnej policji i armii, na wypadek gdyby władze Izraela chciały ich usunąć siłą. Dla osadników żydowskich najważniejsza jest ich ideologia, zgodnie z którą cały teren Palestyny jest Żydom dany przez ich Boga, wszelkie realia - w tym nawet decyzja ich własnego rządu - nie mają znaczenia, gdy są sprzeczne z normami tej ideologii.

6. Szósta możliwość to system oparty na dominacji norm poznawczych nad ideologicznymi. W tym systemie całość życia społecznego - zarówno publicznego jak i prywatnego, jest oparta na dobrze zorganizowanym rozpoznaniu obiektywnej rzeczywistości, zaś ideologia funkcjonująca w życiu społecznym musi być na takim rozpoznaniu oparta. Schematycznie system taki przedstawiony jest na rysunku 5.

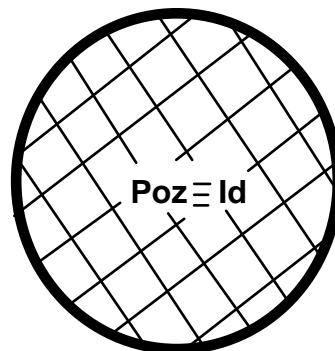

Rys. 5. Relacje między normami poznawczymi i ideologicznymi w systemie sterowania społecznego opartym na dominacji norm poznawczych

Przykładem tego rodzaju systemu może być cywilizacja łaćńska. W hierarchii wartości cywilizacji łaćńskiej prawda (normy poznawcze) stoi wyżej niż ideologia (normy ideologiczne), co oznacza, że ideologia musi być oparta na prawdzie obiektywnej; inaczej mówiąc normy ideologiczne w cywilizacji łaćńskiej, to tylko część norm poznawczych. Według Feliksa Konecznego cywilizacja łaćńska jest cywilizacją polskiego narodu od tysiąca lat. We współczesnej Polsce funkcjonuje mieszanka kilku cywilizacji, jednak pierwiastki łaćńskie są nadal żywe.

7. Siódma możliwość to system oparty na identyczności norm poznawczych i ideologicznych. Całość życia społecznego jest tu podporządkowana ideologii, która w całości opiera się na rozpoznaniu obiektywnej rzeczywistości.

Jest to pewna sytuacja idealna i nie znamy przykładu tego rodzaju systemu. Można jednak powiedzieć, że jest to ideał, do którego dążyć może np. zarówno cywilizacja łaćńska, jak i żydowska oraz inne cywilizacje sakralne.

Rys. 6. Relacje między normami poznawczymi i ideologicznymi w systemie sterowania społecznego opartym na ich identyczności

Systemy norm społecznych, decydujące o procesach poznawczych poszczególnych cywilizacji, możemy opisać przy pomocy macierzy jednowierszowych, których pierwsze wyrazy oznaczają normy poznawcze, które nie są normami ideologicznymi - oznaczmy je $N_{po} \wedge N'_{id}$; drugie wyrazy normy poznawcze, które są zarazem normami ideologicznymi - oznaczmy je $N_{po} \wedge N_{id}$; zaś trzecie wyrazy to normy ideologiczne, które nie są normami poznawczymi - oznaczmy je $N'_{po} \wedge N_{id}$.

Zbiór tych macierzy przedstawia się następująco:

[0 , 0 , $N'_{po} \wedge N_{id}$] - społeczności pierwotne

[$N_{po} \wedge N'_{id}$, 0 , 0] - niektóre instytucje naukowe

[$N_{po} \wedge N'_{id}$, 0 , $N'_{po} \wedge N_{id}$] - społeczeństwo polskie w okresie realnego socjalizmu

[$N_{po} \wedge N'_{id}$, $N_{po} \wedge N_{id}$, $N'_{po} \wedge N_{id}$] - współczesny system Kościoła katolickiego

[0 , $N_{po} \wedge N_{id}$, $N'_{po} \wedge N_{id}$] - cywilizacje sakralne: tybetańska, żydowska i bramińska

[$N_{po} \wedge N'_{id}$, $N_{po} \wedge N_{id}$, 0] - cywilizacja łaćńska

[0 , $N_{po} \wedge N_{id}$, 0] - nie znamy przykładu

Można też przeprowadzić sformalizowaną analizę procesów oddziaływania na siebie poszczególnych cywilizacji.

Rodzaj cywilizacji decyduje o tym, co w społecznych procesach poznawczych, traktuje się jako rzeczywistość; np.

- w *cywilizacji łacińskiej* energomaterialną i związaną z nią informacyjną rzeczywistość (*realizm*);
- w *cywilizacjach sakralnych* - to, co wskazuje ideologia (*idealizm celowościowy* czyli *teleologiczny*);
- w *cywilizacji bizantyńskiej* - to, co jest w określonej dokumentacji, zwłaszcza urzędowej (*idealizm biurokratyczny*);
- w *cywilizacji turańskiej* - to, co aktualnie nakazuje władza (*idealizm nakazowy*).

W wypadku mieszanek cywilizacyjnych, społeczne procesy poznawcze są zdominowane przez stereotypy zawierające pseudoinformacje lub dezinformacje, które są skojarzeniami norm poznawczych i różnego rodzaju norm decyzyjnych: np. w wypadku mieszanki łacińsko-żydowskiej - norm poznawczych i ideologicznych (prawda ideologiczna), łacińsko-bizantyńskiej - poznawczych i prawnych (prawda formalna) itp.

Przedstawimy teraz kilka istotnych przykładów.

W *cywilizacji turańskiej* nie rozwija się ani norm poznawczych ani ideologicznych, zastępują je nakazy władzy - w klasycznej postaci jednoosobowego władcy - które określają to, co należy uważać za prawdę i jakie normy ideologiczne należy uznawać.

Z kolei w *cywilizacji bizantyńskiej* formalizm prawny dominuje zarówno nad sferą poznania jak i ideologii. Za prawdziwe uznaje się to, co określone prawem biurokratyczne autorytety za prawdę uznają. Analogicznie prawo określa, jaką ideologię ma uznawać społeczeństwo. W nauce biurokratyczny formalizm i powoływanie się na urzędowe autorytety stanowi podstawową metodę badawczą, zaś w sądownictwie i administracji prawda formalna zastępuje prawdę materialną. Określona prawem ideologia urzędowa funkcjonuje w życiu społecznym jako zbiór sformalizowanych deklaracji ideologicznych. Inaczej mówiąc, zarówno normy poznawcze jak i ideologiczne, stanowią w cywilizacji bizantyńskiej, część norm prawnych.

Tak właśnie było w państwach tzw. realnego socjalizmu, w których zbiurokratyzowany marksizm był ideologią panującą, zaś za prawdę uznawano to, co określone biurokratyczne autorytety za prawdę uznawały. Przejawem bizantynizacji nauki w III RP, są rozważania dotyczące prawomocności matur lub dyplomów wyższych uczelni i stopni naukowych, które zastępują dyskusje merytoryczne na temat rzeczywistych treści nauki w szkole średniej, wyższej czy wreszcie rzeczywistych kwalifikacji osób posiadających określone stopnie naukowe. W sferze ideologicznej funkcjonuje tzw. poprawność polityczna, która powoduje ustanawianie norm prawnych zabraniających głoszenia poglądów z nią sprzecznych.